

Отримання повітовими земствами великих позик на різні потреби супроводжувалося наростанням загальної заборгованості та дефіциту коштів. Основними методами її зменшення була не оптимізація витрат, а отримання нових позик вже у Державному банку, губернському земстві чи від різноманітних загальноімперських акціонерних товариств.

Використані джерела та література:

1. Веселовский Б. История земства за сорок лет: в 4 т. Т. 1. Санкт-Петербург, 1909, 724 с.
2. Лещенко М.Н., Сесак І.В. Роль земських установ Правобережної України в розвитку початкової освіти. Український історичний журнал. 1987. №1. С. 77-86.
3. Полное собрание законов Российской империи. 3-е собр. Т. 28, ч. 1. Санкт-Петербург, 1911. 1008 с.
4. Денежный отчет Лебединской уездной земской управы за 1910 год. Лебедин, 1911. 400 с.
5. Журналы Сумского уездного земского собрания очередной сессии 23-28 октября 1912 года. Сумы, 1913. 89 с.

Н.Г. Кашеварова,

к.і.н, старший науковий співробітник
Інститут історії України НАН України

**УКРАЇНІКА У ФОТОКОЛЕКЦІЯХ ФЕДЕРАЛЬНОГО АРХІВУ
М. КОБЛЕНЦ (НІМЕЧЧИНА)**

У статті висвітлюються основні колекції фотографій у складі фондів Федерального архіву у Кобленці, пов'язані з Україною періоду Другої світової війни, передусім, Оперативного штабу Розенберга та структур Вермахту. Стисло характеризується походження та зміст цих фотографій, їхнє значення для дослідження історії України 1941-1943 рр., а також перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: Федеральний архів у Кобленці, україніка, Друга світова війна, Оперативний штаб Розенберга, Вермахт.

***Ucrainica in the Collections of Photographs in the Federal Archive
in Koblenz (Germany)***

The article sheds light on the main collections of photos in the fonds of the Federal Archives in Koblenz related to Ukraine during the period of the Second World War, first of all, the Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg and the Wehrmacht structures. The origin and content of these photos, their value for the study of the history of Ukraine 1941-1943, and the prospects for further research are briefly characterized.

Key words: the Federal Archiv in Koblenz, ucrainica, World War II, Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg, Wehrmacht.

У Федеральному архіві в м. Кобленц, що є одним із основних відділень Федерального архіву Німеччини (офіц. «Федеральний архів в Берліні» / нім. «Bundesarchiv Berlin»), і який був основним архівом ФРН до об'єднання ФРН і НДР у 1990 р., зберігається основний масив фотографій Федерального архіву. Останнє десятиліття одним зі стратегічних напрямів його роботи є оцифрування архівних документів та фотографій. Станом на червень 2019 р. 245 тис. фотографій з його сукупного фонду фотографій, плакатів тощо обсягом бл. 11 млн одиниць зберігання вже оцифровані й розміщені у відкритому доступі на його офіційному сайті [1]. Є серед них і матеріали, які можна позначити як «україніку» – різного роду архівні, бібліотечні та їм подібні матеріали, створені в Україні або за її межами і пов'язані з Україною та її історією.

Загалом питанням висвітлення україніки у складі фондів установ культури Німеччини вже не один рік займаються українські історики. Серед останніх публікацій можна, відзначити статтю Тетяни Себти у виданні «Архіви України» [2], присвячену українці у фондах Берлінської державної бібліотеки та у Федеральному архіві в Берліні. Але питання щодо україніки у колекціях фотографій розглядалося головне лише в світлі повернення до України з Федерального архіву у Кобленці у 1997 та 2008 рр. низки фотографій, вивезених Оперативним штабом Розенберга у 1943 р. з Всеукраїнського центрального фотокіноархіву у Києві (нині – Центральний державний кінофотофоноархів ім. Г.С. Пшеничного). У 2013 р. до них було укладено каталог, де у вступній статті в загальних рисах було висвітлено походження цих фотографій, історію їхнього вивезення та повернення [3]. Але навіть сьогодні лише окремі українські історики частково висвітлюють зміст цього зібрання у своїх публікаціях, як, наприклад, Ольга Ковалевська [4].

Але під час роботи у Федеральному архіві у Кобленці у травні 2019 р. нами було переглянуто низку фондів окремих колекцій та фотографій, де є матеріали, пов'язані з Україною. В основному, це фотографії, створені під час Другої світової війни. Серед них найбільшим масивом є згадані вище фотографії, вивезені з України Оперативним штабом, який займався вивезенням культурних цінностей під час Другої світової війни, а також збиранням матеріалів про життя в СРСР [5]. У складі фондів Федерального архіву ці фотографії покладені в основу фонду Bild 131 («Фототека Оперативного штабу Розенберга»). Більшість їх (бл. трьох тисяч за 1862-1940 рр.) було вивезено з Києва, це фотографії переважно на тему побудови соціалізму, пропаганди, господарського

життя в радянській Україні тощо, ще понад 500 – зроблені Штабом в 1942-1943 рр., і вони фіксують міста під час окупації, мешканців, побут, зразки місцевої архітектури тощо на окупованій території СРСР. Кожна з них наклеєна на окремий аркуш картону розміром бл. формату А5. На зворотному боці кожного аркуша в типографський спосіб надруковані такі дані: «Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга», «Фотоархів», зазначено походження фото, місце і дату знімку, номер плівки та номер фотографії (облікові дані у складі фотоархіву Штабу). Для частини фотографій, яку Штаб вивіз із Києва, у графі «Фото» стоїть позначення «Російський архів», у всіх інших, що були зроблені фотографами Оперативного штабу у 1942-1943 рр., зазначено прізвище відповідного фотографа (Рік, Ліпке, Кресс тощо). Ця фототека була створена самим Оперативним штабом при Управлінні штабу в Берліні з метою подальшого використання у сфері навчання у НСДАП, пропаганди та в науці. Але частина фотографій з фототеки Оперативного штабу Розенберга не увійшла до складу фонду Bild 131. Окремі фотографії Штабу поверталися з США і після 1960-х рр., але їх не включали до складу фонду Bild 131, і нині вони перебувають у складі інших колекцій, головне серед фотографій військових частин і СС, інформаційних агенств. Так само було й із фотографіями інших нацистських установ чи військових структур, внаслідок чого утворилося кілька змішаних фондів, пов'язаних із періодом Другої світової війни. Більшість фотографій чорно-білі, але є і кольорові.

Фотографії України періоду окупації під час Другої світової війни є також у складі інших зібрань. Серед основних із них, наприклад, фонд 101 (1939-1945), – фонд підрозділів пропаганди Вермахту, де є фотографії окупованих міст України; фонд Bild 169 («Колекція щодо військової кампанії в Росії») (1941-1943) – колекція фотографій військових підрозділів, де серед іншого зафіксовані вулиці і мешканці Львова, Києва, Житомира, Харкова, Донецька тощо, зразки архітектури і побуту; фонд Bild 137 («Німецький інститут закордону» – установи, що збирала матеріали про німців за кордоном), де є фотографії Львова, Житомира, Новограда-Волинського, поселень в Криму, німецьких колоній в Україні, а також окремі колекції під номерами 68-70, де представлені Київ, Кременчук, Черкаси, Харків, Дніпро, Кривий Ріг, Одеса переважно 1941-1942 рр.

Серед інших цікавими є також фонди Bild 168 («Знімки з повітря німецьких військово-повітряних сил»), збірна колекція т.зв. «репронегативів» – фонд Bild 146. Трапляються фотографії окупованої України й у фондах учасників військової кампанії, наприклад, у фонді Bild 121

(«Колекція Адольфа фон Бомгарда», 1937-1944), який містить фотографії діяльності поліції порядку, де подекуди зафіксовані антиєврейські акції, та ін.

Однак частина фотографій України у цих фондах позначена як «Росія», «Південна Росія», «СРСР», фотографії Львова знаходяться серед фотографій польських міст. Трапляються помилки в назвах – наприклад, замість «Переяслав» – «Береяслав». Частина фотографій не ідентифікована. Тому ці зібрання потребують поглибленого дослідження: ідентифікації, уточнення, виправлення помилок, а також подальшого впровадження у науковий обіг в Україні.

Використані джерела та література:

1. Das Digitale Bildarchiv des Bundesarchivs. URL: <https://www.bild.bundesarchiv.de>
2. Себта Т. Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні. Архіви України. 2006. № 1-6 (259). С. 200-234.
3. Каталог фотопозитивів, повернених та переданих Федеральним архівом Німеччини. Київ, 2013. 280 с. URL: https://tsdkffa.archives.gov.ua/Aparatus/Katalog_peredanyh.pdf
4. Ковалевська О. Повсякдення окупованого Мінська очима німецьких фотографів: за матеріалами Федерального архіву Німеччини та ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/galereya/2608-olga-kovalevska-povsyakdennya-okupovanogo-minska-ochima-nimetskikh-fotografiv-za-materialami-federalnogo-arkhivu-nimechchini-ta-tsdkffa-ukrajini-im-g-s-pshenichnogo-chastina-1>
5. Кашеварова Н. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940-1945) : монографія. Київ: Інститут історії України, 2014. Ч.1 : Джерелознавче дослідження. 552 с.

В.В. Коцур,

к.політ.н., доцент,

старший науковий співробітник

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Здійснено спробу дослідити національні меншини незалежної України у дискурсах зарубіжних вчених. Відзначимо, що національні меншини України від 1990-х років стали предметом дослідження не лише російських вчених, а й їхніх зарубіжних колег із ЄС та США. Водночас російські дослідники зосереджували увагу на ідеологічній складовій політизації етнічностей в Україні та особливій ролі росіян в українському соціумі. Європейськими та американськими дослідниками приділялася увага дослідженню національних меншин з огляду на реалії геополітики,